

HISTORICAL DEVELOPMENT OF EDUCATION IN RESIDENTIAL SOCIAL SERVICES FOR CHILDREN IN GERMANY

ROSITSA MIHAYLOVA

SENIOR ASSISTANT PHD IN DEPARTMENT OF "SOCIAL WORK"
AT "KONSTANTIN PRESILAVSKY" - UNIVERSITY OF SHUMEN

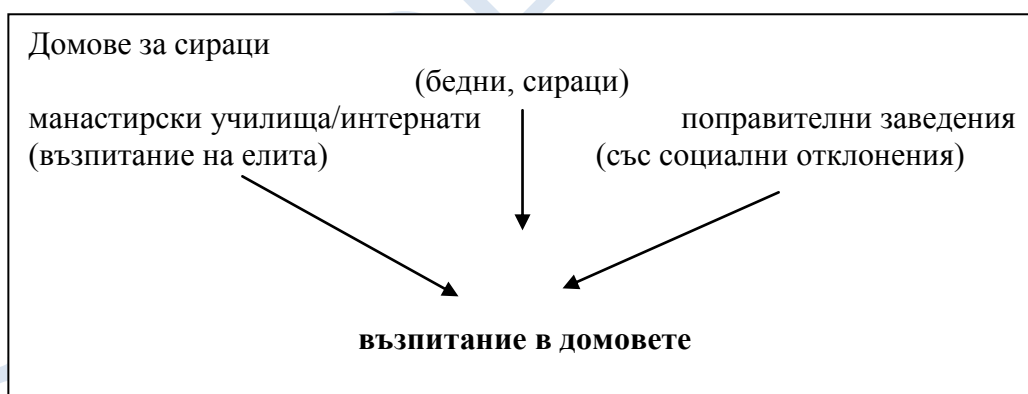
BULGARIA

ROSL_MIHAYLOVA@YAHOO.COM

ABSTRACT: GERMANY AS A COUNTRY WITH DEEP ROOTS IN SOCIAL SERVICES, RESPECTIVELY, IN SOCIAL SERVICES FOR CHILDREN IN RESIDENTIAL CARE, HAS A RICH BACKGROUND AND DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF CARE FOR CHILDREN LIVING OUTSIDE A FAMILY ENVIRONMENT. THIS ARTICLE TRACES THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF RAISING AND EDUCATING CHILDREN AT RISK OUTSIDE THE FAMILY ENVIRONMENT.

KEYWORDS: RESIDENTIAL CARE, SOCIAL SERVICES FOR CHILDREN, GERMANY

Развитието на възпитанието в домовете има своите дълбоки корени и предистория изпълнена с различни нюанси, фази и промени. Според Теодор Тесинг [6, с. 88] исторически обусловено могат да бъдат открити три корена за възпитанието в домовете в Германия:

Фиг. 1 *Историческо развитие на възпитанието в домовете в Германия*

Дълги години на децата в институциите не им е предлаган дом в истинския смисъл на думата. По скоро това са учебни заведения подвластни на отглеждането и реда. Понятието дом започва да се използва едва в началото на 20. век. Преди това, и в голяма част и след това са били използвани понятия като къщи за сираци, учебни заведения за превъзпитание и корекции, спасителни къщи и учебни заведения, както и други подобни [ср. 3, с. 1].

Следвоенното време в Германия е било изпълнено с бездомни деца и деца без родители, които са получавали грижи в малкото останалите домове с персонал в духа

на реда и дисциплинирането, при лоши битови условия, в твърде големи групи от недобре квалифициран или изобщо без квалификация персонал.

Алтернативни и сериозни опити за педагогическо реформиране на заместващото възпитание се откриват в началните стъпки като например в мюнхенските домове за сираци под ръководството на Андреас Мерингер.

„За разлика от „класическото“ възпитание във възпитателните заведения за Мерингер животът в подобни на семейството малки групи трябва да гарантира обръщането към отделното дете и неговото развитие, и особено възприемането на индивидуалните детски нужди и конфликти, както и целенасочено поощряване на личните интереси и наклонности и общото търсене на индивидуални перспективи за живота.“ [3, с.23]

Концепционално близко до Мерингер през 1946 г. възникват детските селища на Алберт Швайцер, основани от Роберт Корти, Каритас детските селища от Хайнрих Магнани, и 1949 г. SOS детските селища, основани от Херман Гмайер, които съществуват и са активни и до днес в областта на възпитанието в домовете.

Въпреки тези първи стъпки в реформата на домовете в Германия за децата и младежите, лишени от родителски грижи, през 50-те и 60-те години грижата за тях продължава да съществува най-вече под формата на възпитателни и превъзпитателни учебни заведения. Подходът на работа с трудните и неподдаващи се на възпитание деца е белязан със затворено настаняване, принудителна работа във възпитателни заведения отдалечени твърде много от родния дом. Големината на групите в домовете в Германия по това време е варираща около 40 деца, а персоналят, както и по-рано, е бил най-често зле образован и недостатъчен. В резултат на това децата не са получавали компетентно педагогическо обгрижване и често са били използвани за тежка физическа работа. В действителност моделът на Мерингер, утвърждаващ семейния принцип, не е могъл да се наложи като цяло, а по-скоро намира приложение най-вече като модерна идея [ср. 3, с. 24].

Първата драматична стъпка към промяната и развитието на възпитанието в домовете в Германия, която въвежда и промяна на структурата, настъпва в края на 60-те години с кампанията за домовете. Инициатори на тази кампания са били студенти, които са били солидарни с крайните групи на обществото, към които са принадлежали и децата в домовете, и са огласили на широката общественост нехуманните условия на живот в различните възпитателни институции [ср. 4, с. 30]. В резултат на кампанията в ползрението на широката общественост са поставени проблемите на социално ощетените групи в търсене на равни шансове за всички. Възпитанието в домовете от своя страна става една широко обсъждана публична тема и започва търсенето на нови концепционални модели за настаняването на децата извън родните им семейства. Така в началото на 70-те години се увеличава броят на децата, настанени в приемни семейства, и се изграждат голям брой нови домове, въпреки че броят на децата, имащи нужда от настаняване, намалява поради по-ниската раждаемост и падането на границата на пълнолетието от 21 на 18 годишна възраст. Наред с това се подобрява и образованието на действащия персонал [ср. 7, с. 77]. Така през 80-те години се забелязва промяната във възпитанието в домовете, като то вече не е само терапевтично насочено, а и ориентирано към ежедневието на децата и младежите и техните усилия за справянето с многобройните му предизвикателства. Тази нова промяна на перспективата подготвя пътя за едно развитие, което в края на 80-те години намира своя израз в два крайгълни камъка на помощта за децата и младежите, настанени

извън родните им семейства – Осмия доклад за младежта от 1990 година и Закона за помощ за деца и младежи (КЖГ), който също влиза в сила като ново законодателство в тази област през 1990 година. В новия закон възпитанието в домовете губи своето централно място, което е заемало в предшестващия закон. Към възпитание в дом законодателите добавят и понятието „други защитени форми на съжителство”¹, което дава възможност за едно по-широко поле за действие.

Осмият доклад за младежта формулира шест структурни максими със следните ключови думи:

- превенция
- децентрализация / регионализиране
- ориентиране към ежедневието
- интеграция – нормализиране
- участие
- ориентиране към заобикалящия свят.

Децентрализация

„Под децентрализация във възпитанието в домовете се разбира както по възможност преместването на групи в къщи извън централната сграда на дома или премахването на централизирани институции и образуването на по-малки единства за живеене на една централна площ, така и един всеобхващащ процес на пространствено разчленяване и прехвърлянето на компетенции на сътрудниците на по-малките единства.” [8, с. 14]

Масивният натиск през 80-те години за децентрализиране на институциите за деца е бил породен от различни причини. На първо място е било желанието да се избегнат възникващите при големите възпитателни заведения неблагоприятни последици като например стигматизирането на децата и младежите, изкуствено създадената им несамостоятелност и силно изразената йерархична структура, за да се подобрят условията на живот на децата. Основна цел е била да се избегне „изкуственият свят” на дома и чрез това да се създадат действителни учебни полета на живота за децата и младежите.

Големите възпитателни заведения и домове винаги са били заклеймявани с една негативна стигма. Понятията дом и деца от домовете често биват свързвани с изоставени деца и криминални младежи. По този начин децата изпитват чувство на това, че са различни, ограничени и отхвърлени. Колкото по-голямо е едно заведение, толкова по-голяма е степента на стигматизация за живеещите в него деца и младежи поради принадлежността към тази група на децата в домовете [ср. 8, с.17].

По съвсем различен начин се оформя животът в по-малки, децентрализирани групи. Живеенето в едно неутрално помещение под наем предлага на възползващите се от него деца една определена анонимност чрез нормалната адресна регистрация без название на институцията. Често дори съседите познават по име децата. От друга страна, животът в едно жилище може да се оформи съществено по-интимно и близко до семейната среда, отколкото в институциите с големи общи стаи и дълги коридори, от лявата и дясната страна, на които са разположени спалните помещения, както са познати от миналото.

¹ Sozialgesetzbuch (SGB) – Achstes Buch (VIII) – Kinder- und Jugendhilfe, § 34

Друга точка на критика към големите институции за деца е била липсващата им способност да учат децата да бъдат самостоятелни и свързаните с това умения за живот. В големите институции за деца са могли да бъдат открити почти всички сфери на домакинството – голяма кухня, пералня, шивалня – управлявани от централно ръководство. Поради това контакти с външния свят са били силно ограничени. Животът е протичал почти изцяло в самата институция, без да има големи възможности за собствено поле за изява или решения. Това е водело след себе си несамостоятелност в домакинската сфера, едно поле, което изисква много от младежите в тяхното по-късно самоотговорно водене на живот. Във връзка с това Клаус Волф пише:

„Самостоятелността не се изразява само в придобиването на някои техники, а в комплексните взаимовръзки на придобиването на нови компетенции и умения, на владенето на риска да се пробва новото, да се решава самостоятелно какво е важно индивидуално и като цяло и по този начин да се спечели мотивация за самостоятелността.” [8, с. 16]

Този начин на придобиване на самостоятелност във всеки случай не е възможен в условия на живот, които не оставят пространство за собствени планове и действия. Децентрализираните единства за живеене, за разлика от големите институции, се отличават от своя страна с тяхната собствена организация. Пазаруването, готвенето, прането принадлежат към естествените неща, свързани с ежедневието на дадена група за съжителство. Дори и полагащият им се финансов бюджет се управлява почти изцяло автономно. По този начин децата съпреживяват действията на възрастните и вземат участие в тях.

Една последна точка на критика, на която трябва да се обърне внимание във връзка с нуждата от децентрализация, е наличието на йерархични структури в големите институции. В йерархията на домовете сътрудниците, които непосредствено вземат участие в образователния процес на децата и младежите, стоят най-отдолу. Те са и тези, които трябва да налагат правилата на институцията, без обаче самите те да имат голямо влияние върху тях. Често те не признават смисъла на тези правила и при нужда от вземане на решение биват приписвани на важните предписания на институцията. Това, от една страна, оказва негативно въздействие върху възпитателния процес, а, от друга страна, върху мотивацията за работа на сътрудниците. Един от начините, по който би могла да се подобри мотивацията за работа на сътрудниците, се състои в това да им се оставя колкото е възможно по-широко поле на действие. Чрез една по-голяма автономия при практикуване на професията се увеличава и мотивацията за работа на готови за постижения сътрудници, а с това се подобрява и ефективността на възпитателната работа. Сътрудниците, които вземат пряко участие в образователната работа, би трябвало да са активно действащи и в процесите на планиране и оформяне на образователния процес. Сътрудниците би трябвало да бъдат подкрепяни в техните усилия да развият такива форми на работа във възпитанието в домовете, които стимулират и поощряват самостоятелността както на отделното дете, така и на групата.

Чрез децентрализацията обаче не се е редуцирала неизбежно йерархията. Вместо това често можело да се наблюдава, че недоверието на ръководството към децентрализираните групи водело до разширяване на контрола, например чрез създаването на междинното ръководно ниво като един контролен орган и чрез въвеждането на институционализирани информационни и отчетни задължения. От една страна, в действителност чрез децентрализацията се разширява полето на дейност и вземане на решения от сътрудниците, но, от друга страна, не се стига до по-

всеобхватно делегиране на компетенции на педагозите, работещи в съответните места. Поради това дори и при децентрализацията се запазват съществени елементи на големите възпитателни домове [ср. 8, с.20].

В заключение може да се установи, че относно редуцирането и избягването на несамостоятелността и стигматизирането условията на живот за децата и младежите съществено и многократно са се подобрили чрез децентрализацията на големите институции за деца. Но въпреки това не се забелязва намаляване на влиянието на йерархичните структури.

Регионализиране

Осмият доклад за младежта описва регионализирането на възпитанието в домовете като изискване услугите за децата и младежите да се разбират за града или региона, в който се намира заведението, и предложенията да бъдат насочвани към даденостите на тяхната среда. Тази ориентация се обосновава с това, че по този начин става възможна по-интензивната съвместна работа с насочващата младежка служба (Jugendamt)², с родителите, но също така и съвместната конструктивна работа с други предложения на помощта за младежите и децата с цел създаване на социални мрежи.

Изпращането на деца в много отдалечени домове е било до скоро практика на младежките служби в Германия. Битувало е схващането, че чрез една пространствена раздяла от произхождащата среда биха могли да се заменят с положителни негативните модели на поведение, които са и довели до настаняване в дом, като детето започне нов живот в една нова среда, освободено от обременяващите го социално-пространствени влияния. Старата идентичност е трябвало да бъде заменена от една нова.

„Последиците за децата са гравирани: всички социални връзки се прекъсват, всички познати места и свързаните с тях познания и компетенции стават недостъпни. По-късно се развиват често две места за живеене, между които децата и младежите са разкъсани: това в дома и предишното. При такива условия е особено трудно да се реализира балансирана идентичност. Промяна, отдалечаване от корените и загуба на идентичността са нови, предизвикани от изпращането в домовете проблеми.” [8, с. 40]

Включването на родителите в образователния процес, респективно подкрепянето им чрез интензивно консултиране е било почти изключено при настаняването на децата далеч от родното им място. Тъй като преди възпитанието в домовете е било повече едно заместващо възпитание, отколкото семейно допълваща услуга, реинтеграцията в семейната система не е била разглеждана като първостепенна образователна цел. Чрез промени в законодателството и въвеждането на Закона за помощ за децата и младежите, както вече бе споменато, включването на родителите в процеса на подпомагане на децата става задължителен приоритет за младежките служби и домовете. В днешни дни стационарните заведения за деца и младежи се самоопределят в по-голямата си част като предложения за социални услуги в техния регион. Практиката на младежките служби по изпращането в отдалечени домове се е изменила в полза на намиращите се в региона доставчици на такива услуги. Въпреки това в особени случаи около 30 на сто средно от децата биват настанявани все още в чужди и отдалечени региони.

²Еквивалент на българския Отдел за закрила на детето.

Ориентиране към заобикалящия свят

Ориентирането към заобикалящия свят трябва да бъде разглеждано в тясна взаимовръзка с регионализирането. Помощта в този тип заведения за по-голямата част от децата и младежите не трябва да означава, че ще бъдат настанени възможно най-далеко от тяхното поле на живот, а че самите заведения ще действат в полето на живот на засегнатите, или поне в близост до него. Само така могат да бъдат създадени предпоставките за това да бъде интегрирана в предприеманите мерки комплексната действителност на произхождащата среда на живот на децата и младежите, която е оказала съществено влияние върху проблемното им положение. Същевременно с това ориентирането към заобикалящия свят е свързано с една цялостна концепция обвързани, взаимодействащи помежду си форми на помощ, които позволяват да се осигурят на младия човек и неговото семейство подходяща подкрепа в условията на една променяща се нужда от помощ.

Ориентирането към заобикалящия свят означава също, че децата и младежите в домовете са подготвяни за това да могат да живеят добре в средата, от която произлизат и в която отново ще се върнат. Много доставчици в днешни дни с техните групи за съжителство са се „заселили“ в социалните горещи точки, тоест са наели например жилища в квартали с панелни жилища. Дългосрочното учене може да стане само в истинския живот, в действителния сблъсък с реалността. Поради това условията на живот, в които протича възпитанието, трябва да бъдат реалистични. Възпитанието в домовете в красиви къщи с градини, в спокойни населени места с комфортно обзавеждане има своите добри страни, но би могло да създаде у децата и младежите една нереална картина за очакващата ги действителност в по-нататъшния им живот.

Изолирането на децата в домовете и тяхното събиране в групи води често до отчуждение от света. По този начин могат да се появят дефицити в областта на общуването и емоциите. Резултатите от ученето в социалната област се основават на структури на взаимоотношения, които по принцип не отговарят на живота извън дома. Много често възможностите за многообразно докосване до реалността са ограничени. Всичко това може да породи значителни загуби на мотивация и в крайна сметка да доведе до ограничено развитие и укрепване на собствената идентичност. Изводите от всичко това трябва да бъдат следователно възпитание в близки до действителността, ориентирани към заобикалящия свят и по възможност близки до семейната среда условия на живот.

Една ориентирана към заобикалящия свят помощ за децата и младежите изисква също и едно отваряне на досегашните предложения на възпитанието в домовете. Това означава, че заведенията за помощ на младежите трябва да разширят тяхната самоопределеност и спектър на услуги извън традиционното изцяло стационарно обгрижване и да се стремят и към създаване на социални мрежи и с други амбулантни форми и доставчици на помощ за младежите. В крайна сметка става въпрос за една помощ за децата и младежите, която отива там, където хората претърпяват неуспех, или за застрашени от това, за да им предложи подкрепа в тази действителност на живота и да им помогне да се справят по-добре с нея при условията, които я характеризират.

С течение а времето възпитанието в домовете се превръща от заместваща семейството към допълваща семейството социална услуга. Докато семейството е дълготрайно обвързано с живота, възпитанието в домовете представлява в сравнение с другите форми на помощ една много радикална мярка за обгрижваните деца и младежи, но и за техните семейства. Поради твърде ограничените предложения за по-

разнообразни мерки за помощ за младежите възпитанието в домовете до въвеждането на Закона за помощ на децата и младежите (КЖГ) като цяло е било разбирано като заместител на семейството, а не като допълващо или подпомагащо семейството. В днешни дни заведенията за помощ за деца и младежи в Германия трябва да се разглеждат по-скоро като краткосрочна или средносрочна възпитателна инстанция. С увеличаването броя на по-големите деца и младежи във възпитанието в домовете, за които не е възможно заместващо семейството възпитание, от различните доставчици на услуги за децата и младежите е било изискано да въведат едно преориентиране. Заведенията за деца и младежи развиват в днешни дни все повече съответстващи предложения, които не са насочени повече към това да правят възможно наваксването на дефицити във взаимоотношенията, а базирайки се на средата и особено на семейството, да работят върху възникналите там проблеми [ср. 1, с.15].

Неслучайно и работата с родителите заема една централна ценностна позиция в днешното възпитание в домовете. Ако след известен период децата трябва отново да бъдат реинтегрирани в семейната система на произход, то това предполага една интензивна работа с родителите, за да могат да бъдат подсигурени постигнатите във възпитанието в домовете успехи. В противен случай без едно подкрепящо влияние върху семейната ситуация и възпитанието на родителите детето би се върнало в една непроменена домашна среда със същите проблемни ситуации, които често водят и до настаняването в дом.

Затова систематичното ориентиране с фокус върху ресурсите и ориентиране към решаването на проблемите работа е основата на модерното възпитание в домовете. Ориентиране към решаването не означава директна работа над проблемите, а съвместното търсене на възможни начини за решаване, които в бъдеще семейството само ще може да прилага и които отговарят на техните възможности. Ориентирането към ресурсите отправя погледа към всичко, което функционира добре в произхождащата система, тоест да сме убедени, че хората могат да променят своето поведение, за да постигнат целите. Стационарното настаняване предлага специфични възможности, доколкото същите се използват целенасочено, за да се създаде обвързано сътрудничество между помощниците и семейството.

Важен аспект на модерното възпитание в домовете е неговото регионализиране и представлява с това една от най-важните му промени. В миналото децата и младежите в Германия често са били настанявани извън регионално, за да бъдат измъкнати по този начин от тяхната често антисоциална среда на произход и да отвикнат от стила на живот на техните родители. Точно в прекъсването на смятаните за неизгодни отношения се е търсело подобряване на собствените възможности за повлияване. Поради това често в първоначалното време в дома се е предвиждала една особена фаза на прекъсване и в първите седмици е била налагана забрана за посещения [ср.2, с.112].

Близкото до средата възпитание в домовете преследва тук друга дейност. При това под близо до средата не трябва да се разбира само една пространствена близост. Става въпрос по-скоро за това децата и младежите да бъдат оставени колкото е възможно повече в рамките на техните досегашни граници на взаимоотношения. Това им дава възможност да продължават да се срещат със „стари“ приятели или да посещават „старото“ си училище, но преди всичко да запазят ежедневния контакт със своите родители. Чрез това се редуцира възможно най-много изживяването на неустойчивост, тъй като едно изкарване на децата и младежите от техните родни семейства има за последствие върху техния характер това, „че засегнатите деца по

принцип не могат да се обърнат към изпробвани поведенчески модели в случаи на идентично преодоляване на проблеми в рамките на техния околнен свят. Вместо това те трябва да развият за себе си съвсем нови способности за пригодяване. Това придава на проблематиката на преодоляването едно специфично психологическо качество; тя се представя като криза.” [5, с.50].

Когато човек размисли, че за децата и младежите означава неимоверно усилие и натоварване изведнъж да живеят в обкръжение, което им е чуждо, и че трябва практически от днес за утре да се справят с два свята, поради това тази форма на обгрижване би могла да бъде разглеждана най-малкото като улеснение за тези процеси.

В основата на концепцията на близкото до средата възпитание в домовете лежи замисълът „всеки път отново да се спечелят интересите на децата в една ежедневна конкуренция с другите предложения за ориентиране и изграждане на връзки”, така че „да се създадат по-изгодни условия за една проникваща дълбоко, постепенна промяна на мисленето, чувствата и действията.” [2, с.113] Средата на произход се дефинира респективно като ресурс, тъй като, дори и когато условията на живот често не са възможно най-добрите, дава ориентация и стабилност. „Вместо бързото пренастройване и вмъкване в едно ново поле на живот се съпровожда и улеснява постепенната преорганизация на интерпретацията на досегашния житейски опит, стратегии и тълкуване на света.” [2, с.114].

Всъщност не става въпрос за това да се предотвратяват проблеми, които биха могли да произтекат от това, че в повечето случаи децата и младежите се завръщат обратно в своите родни семейства, а предимство е заедно да се стимулират ресурсите, които биха могли да направят възможен един конструктивен подход към проблемите. Основна задача на работата в един близък до средата контекст е да се открие баланс между нуждата, стимулирането на развитието при децата и младежите и при това да не бъдат отчуждавани от полето на живот, с което са свикнали. „Това изисква от педагозите едно постоянно справяне с разминавания, а това от своя страна налага в особено висока степен многозначителна толерантност и гъвкавост спрямо нормите” [2, с.122].

REFERENCES

1. **Conen, M., 1996:** Elternarbeit in der Heimerziehung. Eine empirische Studie zur Praxis der Eltern- und Familienarbeit in Einrichtungen der Erziehungshilfe, 3. Aufl., Frankfurt am Main: IGfH- Eigenverlag, 1996. 10
2. **Freigang, W., K. Wolf , 2001:** Heimerziehungsprofile. Sozialpädagogische Porträts. Weinheim/Basel. Beltz. 2001. 11
3. **Heckes, C., C. Schrappner, 1991:** Traditionslinien im Verhältnis Heimerziehung-Gesellschaft: Reformepochen und Restaurierungsphasen, in: PETERS, Friedhelm (Hrsg.), Jenseits von Familie und Anstalt-Entwicklungsperspektiven in der Heimerziehung I, 2. unveränd. Aufl. Bielefeld: Bollert, KT- Verlag, 1991.
4. **Heitkamp, H., 1989:** Heime und Pflegefamilien- konkurrierende Erziehungshilfen? Entwicklungsgeschichte, Strukturbedingungen, gesellschaftliche und sozialpolitische Implikationen, 1. Aufl., Frankfurt am Main: Diesterweg, 1989.
5. **Lambers, H., 1996:** Heimerziehung als kritisches Lebensereignis. Münster. Votum. 1996.

6. **Thesing, T., 2001:** Leitideen und Konzepte bedeutender Pädagogen – Ein Arbeitsbuch für den Pädagogikunterricht. Freiburg im Breisgau, 2001.
7. **Weigel, G., M. Winkler, 2000:** u.a. Kinder- und Jugendhilfe. Kinder in Malnahmen-
verbandliche Stellungnahmen, Materialien zum 10. Kinder- und Jugendbericht; Band 5,
München: Verlag Deutsches Jugendinsütut; Opladen: Leske und Budrich, 2000.
8. Deklaratsiya za pravata na deteto, 1959.

SOCIOBRAINS